

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

КОМАРКОВ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 658:005.922.1:33:055.412 (043.3)

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Отенко Василь Іванович,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця,
професор кафедри менеджменту та бізнесу.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Козаченко Ганна Володимирівна,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка,
професор кафедри фінансів і банківської справи;

доктор економічних наук, професор
Філіппова Світлана Валеріївна,
Одеський національний політехнічний університет,
директор Інституту бізнесу, економіки та
інформаційних технологій,
професор кафедри обліку, аналізу і аудиту.

Захист відбудеться 20 червня 2019 р. о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.055.01, у Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-А.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця за адресою: 61166, м. Харків, пров. Інженерний 1-А.

Автореферат розісланий 20 травня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Лебідь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Об'єктивна необхідність формування економічної безпеки розвитку українських промислових підприємств викликана низкою проблем, що безпосередньо пов'язані із непередбаченими змінами у їх зовнішньому та внутрішньому середовищі – нестабільністю фінансової системи, ресурсних та споживчих ринків, динамічністю інформаційного та науково-технологічного прогресу. Інвестиційний процес в Україні не виконує функцію сприяння оновленню виробничої бази на інноваційній основі. За рівнем технологічного розвитку у 2018 р. Україна посіла 81-у позицію серед 137 країн світу (порівняно з 2015 р. – 76-а позиція серед 144 країн), за показником придбання нових технологій – 111-а позиція; за індексом інноваційності – 61-а позиція. В промисловості України продовжувалися тенденції зниження частки інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої з 1,4% у 2015 р. до 0,7% у 2017 р., впроваджених у виробництво інноваційних видів продукції з 3136 найменувань (2015 р.) до 2387 (2017 р). За даними 2017 р. питома вага загального обсягу витрат на дослідження та розробки у ВВП становила 0,45%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,16%. У порівнянні, частка обсягу витрат на дослідження та розробки у ВВП країн ЄС у середньому становила 2,03%: у Швеції – 3,25%, Австрії – 3,09%, Німеччині – 2,94%, Данії – 2,87%, Фінляндії – 2,75%, Бельгії – 2,49%, Франції – 2,25%; у Македонії, Латвії, Румунії, Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%). Рішення цих проблем полягає, насамперед, у формуванні та використанні ефективних механізмів і методів управління, які відповідали б вимогам не тільки захищеності підприємств від зовнішніх та внутрішніх загроз, а, насамперед, забезпечення відповідних умов стійкого розвитку. Ці причини зумовлюють необхідність вирішення сукупності завдань щодо забезпечення економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств.

Широкому спектру проблем економічної безпеки підприємств та їх вирішенню присвячено наукові праці таких вітчизняних вчених-економістів, як: В. Вітлінський, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Забродський, Г. Клейнер, Т. Клебанова, М. Кизим, Г. Козаченко, В. Крутов, М. Куркін, О. Ляшенко, В. Лук'янова, В. Пономаренко, С. Філіппова, Л. Шемаєва. Результати цих досліджень створюють певний методологічний базис управління економічною безпекою вітчизняних підприємств. Разом із тим, ще залишаються не повністю розкритими питання щодо забезпечення економічної безпеки процесів розвитку підприємств, аналізу, діагностики та їх оцінюванню, формування відповідного стратегічного інструментарію. Актуальність, практична значущість і недостатня розробленість питань забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства зумовили вибір теми, мету та задачі дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота відповідає основним напрямкам наукових досліджень Харківського національного економічного університету та НДЦ Індустріальних проблем розвитку НАН України. Результати дослідження використано при виконанні держбюджетних науково-дослідних робіт: «Методичне забезпечення корпоративної безпеки» (номер державної реєстрації № 0118U000060), де здобувачем виконано розділ «Методичне забезпечення аналізу витрат управління корпоративною безпекою»; «Забезпечення економічної безпеки України в контексті інтегрування в ЄС» (номер державної

реєстрації 0114U004556), де здобувачем розроблено методичне забезпечення аналізу інституціонального середовища безпеки розвитку машинобудівних підприємств України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретичних положень, розробка методичних та практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств. Для досягнення поставленої мети дослідження вирішено такі завдання:

- уточнити понятійний апарат економічної безпеки розвитку підприємства;
- узагальнити теоретичні підходи та визначити концептуальні положення й принципи забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства;
- здійснити аналіз інноваційних та інституційних умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств;
- розробити методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємства;
- сформувати методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства;
- розробити методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку для обґрунтування вибору відповідного стратегічного інструментарію.

Об'єкт дослідження – процеси забезпечення економічної безпеки розвитку підприємств.

Предмет дослідження – теоретичні положення, методи, інструменти, методичні підходи та практичні рекомендації щодо забезпечення економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань у роботі використано загально-наукові та спеціальні методи й прийоми дослідження: індуктивний і дедуктивний – для виділення ключових понять економічної безпеки розвитку підприємства, аналізу і синтезу – для проведення аналізу концептуального базису, узагальнення теоретичних положень та формування методичного підходу до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства; методи емпіричного дослідження - спостереження, порівняння для аналізу інноваційних та інституційних умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств; економіко-математичні методи, зокрема, метод факторного аналізу – для виявлення факторів економічної безпеки розвитку підприємств; кластерного та дискримінантного аналізу – для групування підприємств за рівнями економічної безпеки їх розвитку; прийоми та методи фінансово-економічного аналізу – для розрахунку показників фінансової стійкості, ефективності діяльності та ділової активності, стану інвестиційно-інноваційної діяльності, виробничого та кадрового потенціалу; експертні методи для оцінювання показників стратегічної конфігурації економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств; індексний метод – для оцінювання економічної безпеки процесів розвитку підприємств.

Інформаційною базою дослідження є матеріали Державного комітету статистики України, дані фінансової та статистичної звітності машинобудівних

підприємств Харківського регіону, європейські та американські стандарти якості управління, ресурси мережі Інтернет. Правове поле дослідження склали чинні законодавчі та нормативні документи, що регламентують діяльність суб'єктів господарювання в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методичних засад забезпечення економічної безпеки розвитку промислового підприємства, а саме:

удосконалено:

методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства, відмінністю якого є стратегічна спрямованість економічної безпеки розвитку підприємства за параметрами визначеної конфігурації: «інноваційної активності», «стійкості конкурентної позиції», «організаційної адаптивності», «екологічної та соціальної відповідальності», що дозволило розробити комплекс заходів з забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства;

стратегічний інструментарій економічної безпеки розвитку підприємства завдяки формуванню, оцінюванню та реалізації множини способів дій, що, на відміну від існуючих, згруповано за складовими (концептуальна, планово-проектна, інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, організаційна) відповідно до цілей розвитку, стратегічних і поточних завдань управління економічною безпекою, що дозволило визначити та обґрунтувати вибір стратегічного інструментарію безпеко орієнтованого управління розвитком;

методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємства, що містить комплекс методів, показників, процедур, які у порівнянні з наявними розробками структуровані за складовими-етапами аналізу: інституціональних умов та інноваційного розвитку економічної безпеки промислових підприємств, виявлення факторів економічної безпеки їх розвитку, наявного рівня економічної безпеки розвитку промислових підприємств та їх техніко-технологічного, інформаційного, кадрового потенціалу економічної безпеки розвитку, інтерпретації результатів та їх використанні в системі стратегічного управління розвитком підприємств;

дістали подальшого розвитку:

концептуальні положення економічної безпеки розвитку за рахунок узагальнення основних положень ресурсного, системного та інституціонального підходів та концепцій «сталого розвитку», «корпоративної соціальної відповідальності», визначення принципів стійкості, адаптивності, ефективної функціональності, корпоративної соціальної відповідальності та екологічності щодо забезпечення економічної безпеки розвитку, її ролі в системі стратегічного управління розвитком;

визначення поняття «економічна безпека розвитку підприємства» за рахунок виокремлення взаємозв'язку з поняттям «потенціал економічної безпеки розвитку», що дало можливість визначити забезпечення економічної безпеки розвитку як здатність підприємства до стійкої реалізації стратегічних цілей через вирішення протиріч та ефективне використання фінансових, техніко-технологічних, інформаційних, організаційних та людських можливостей розвитку підприємства;

методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства, відмінністю якого полягає в формуванні комплексу показників за параметрами її

стратегічної конфігурації об'єктів загроз – втрати стійкості конкурентної позиції та фінансово-економічної стійкості, недостатньої інноваційної активності та організаційної адаптивності, недотримання принципів екологічності та соціальної відповідальності, що дозволило побудувати профіль захисту реалізації стратегії розвитку за критерієм «важливість – простота реалізації».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення дисертаційної роботи доведені до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо аналізу, оцінки та організаційного забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Результати дисертаційної роботи впроваджені та використовуються для інформаційно-аналітичного та організаційного забезпечення ПАТ «Харківський підшипниковий завод» (довідка № 24/1 від 09.10.17 р.), ТОВ «Петрометал Україна» (довідка №23/08-2 від 23.08.2017 р.), ПАТ «У.П.Е.К.» (довідка № 242-1/1 від 21.10.17 р.).

Методичне забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства використовується у навчальному процесі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця при викладанні навчальної дисципліни «Стратегічний аналіз» (довідка № 17/86-23-219/2 від 18.10.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною роботою. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті положення, які є результатом особистого дослідження здобувача. Внесок автора у роботи, виконані у співавторстві, наведено у списку, що поданий в авторефераті.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і практичні результати дисертації оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Проблеми стійкості функціонування суб'єктів ринкової економіки України» (Феодосія, 2013 р.), «Економіка та сучасний менеджмент: теоретичні та практичні аспекти» (Одеса, 2014 р.), «Соціально-економічні напрями трансформації держави та регіонів» (Львів, 2014 р.), «Виробничо-експортний потенціал національної економіки» (Ужгород, 2014 р.), «Економіка, фінанси та управління: теорія та практика» (Полтава, 2017 р.), «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» (Харків, 2017 р.), «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (Братислава - Харків, 2018 р.).

Публікації. Основні результати і висновки дисертації знайшли відображення в 14 наукових працях, серед яких 7 статей у наукових фахових виданнях України, у тому числі 4 статті в наукових періодичних виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, та 7 тез доповідей у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 4,02 ум.-друк. арк., особисто автору належить 2,95 ум.-друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Роботу викладено на 257 сторінках машинописного тексту (10,7 авт. арк.). Робота містить 30 таблиць, з них 6 на 6 повних сторінках, 14 рисунків, з них 3 на 3 повних сторінках, 14 додатків на 34 сторінках, список використаних джерел складається із 221 найменувань на 23 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 191 сторінку (7,96 авт. арк.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; відображено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, інформацію щодо їх апробації та опублікування.

У першому розділі – **«Теоретичні аспекти економічної безпеки розвитку підприємства»** – уточнено понятійний апарат економічної безпеки розвитку підприємства; узагальнено теоретичні підходи та визначено концептуальні положення й принципи забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства.

Економічна безпека підприємства є невід'ємною характеристикою процесів його розвитку. Тому визначення сутності категорії «безпека» пов'язано із категоріями «протиріччя», «стан», «загроза». При цьому слід враховувати інформаційні, людські, організаційні та техніко-технологічні можливості, що забезпечують умови економічної безпеки розвитку - стійку реалізацію визначених цілей через здатність вирішувати протиріччя, передбачувати, оцінювати та активно протистояти загрозам.

Аналіз досліджень дозволив виділити актуальні концепції економічної безпеки розвитку: «сталого розвитку» й «захисту від загроз». Основні положення цих концепцій фокусують увагу на протиріччях, що є характерними для певних аспектів економічної безпеки сучасного етапу світового розвитку: «глобалізації та інтеграції» - між глобальним та локальним; «переходу від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки» - між соціально-економічними та технологічними процесами, стабільністю та мінливістю, відтворенням та інноваціями, динамічністю та стійкістю. Розвиток національних економік, розбіжності у закономірностях їх функціонування, відмінності між державними інтересами та інтересами транснаціональних корпорацій зумовлюють кризові ситуації, характеризуються зростаючою невизначеністю, дисбалансами, конфліктами, біфуркаціями і загальною нестабільністю, й, таким чином, створюють загрози процесам розвитку промислових підприємств. У дисертації з таких позицій обґрунтовано необхідність проведення аналізу та виділення типових протиріч, що є характерними для безпекоорієнтованого розвитку промислових підприємств, а саме:

«цілі – обмеження зовнішнього середовища», коли політика підприємства не відповідає значенням обмежень зовнішнього середовища. Протиріччя вирішується через дотримання принципу превентивності: проведення стратегічного моніторингу та розробки заходів з економічної безпеки;

«оновлення – стабільність», оскільки необхідність оновлення пов'язана з ризиками втрати стабільності та фінансово-економічної стійкості. Вирішується через реалізацію принципу узгодженості (балансу) між цілями оновленням та задачами ефективного функціонування;

«цілі – інтереси сейкхолдерів», коли важливі стратегічні рішення приймаються без врахування інтересів ключових груп-учасників корпоративних відносин. Вирішується дотриманням принципу гармонізації через узгодження цілей та інтересів, ведення переговорів та досягнення консенсусу;

«цілі – організаційні можливості» визначаються невідповідністю організаційної структури поставленим цілям, конфліктністю завдань та організаційних функцій. Вирішується через дотримання принципів організаційної адаптивності, гнучкості за рахунок використання нових організаційних форм, адекватної

організаційної структури (реорганізації, реструктуризації), розподілу прав на прийняття рішень та відповідальності за виконання задач;

«цілі – матеріальні ресурси» визначаються недостатністю матеріальних ресурсів для реалізації цілей. Вирішується через реалізацію принципів оцінювання достатності стратегічного потенціалу та забезпечення мінімального резервування ресурсів для безперервності та гнучкості бізнес-процесів підприємства;

«швидкість інноваційних змін – обмеженість існуючого інструментарію управління», що характеризуються наростанням темпів змін у зовнішньому середовищі або організаційної складності внутрішнього середовища, несвоєчасністю розпізнавання проблеми, некомпетентністю менеджменту або обмеженість часу щодо прийняття рішення не дозволяють впливати на обставини, підтримувати стійкість процесів розвитку. Вирішується через необхідність дотримання принципу створення та розвитку бази стратегічних знань на підприємстві.

Аналіз досліджень щодо визначення сутності та змісту поняття «забезпечення економічної безпеки розвитку» виявив його багатоаспектність, що проявляється в об'єктному, суб'єктному та інструментальному аспектах. Об'єктний аспект економічної безпеки фокусує увагу на об'єктах системи управління розвитком, що є найважливішими з точки зору її реалізації й тому потребують певного захисту. До таких об'єктів відносяться можливості щодо досягнення цілей та дотримання цінностей підприємства – людські, техніко-технологічні, організаційні, інформаційні ресурси та процеси їх використання. Такий погляд на економічну безпеку розвитку відповідає ресурсному підходу та став підставою для виділення й обґрунтування в дослідженні взаємозв'язку між поняттями потенціал та економічна безпека розвитку. Суб'єктний аспект виділяє організаційні та стратегічні здатності для створення умов захищеності розвитку підприємства. Тому забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства представлено як здатність до стійкої реалізації стратегічних цілей через вирішення протиріч та ефективне використання фінансового, техніко-технологічного, інформаційного, організаційного та кадрового потенціалу підприємства.

У дисертації доведено, що при забезпеченні економічної безпеки розвитку, доцільно спиратися на положення інституціонального підходу, що відображують інституційні рамки, інтереси ключових учасників корпоративних відносин та їх вплив на прийняття важливих стратегічних рішень. Тому забезпечення економічної безпеки розвитку досягається такими властивостями-здатностями як: адаптивність через узгодженість інтересів та цілей, надійність організаційних взаємовідносин; стійкість, яка створюється за рахунок конкурентних переваг, ефективність функціональних сфер діяльності; екологічність та соціальна відповідальність через дотримання соціальних стандартів та мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє середовище. Інструментальний аспект зосереджує увагу на відповідних методах, техніках, заходах. З огляду на принцип керованості економічної безпеки, для вирішення завдання її інтеграції в систему управління функціонуванням та розвитком підприємства необхідно враховувати положення системного підходу.

З позиції врахування основних положень ресурсного, інституціонального та системного підходів положеннями забезпечення економічної безпеки розвитку є такі: економічна безпека є невід'ємною складовою процесу управління розвитком,

оскільки безпосередньо спрямована на досягнення цілей; підсистема економічної безпеки в системі стратегічного управління розвитком заснована на принципах відповідності цілям розвитку та їх узгодженості з інтересами основних груп учасників зовнішнього оточення підприємства – конкурентами, споживачами або клієнтами, постачальниками, інвесторами, кредиторами, партнерами, державою; вибір та розробка стратегічних заходів з економічної безпеки розвитку ґрунтуються на результатах аналізу можливостей підприємства та умов його функціонування.

У роботі, обґрунтовано, що сутність та зміст поняття «економічна безпека» повинні не тільки враховувати сукупність поглядів, способів розуміння та тлумачення, а й формувати основну ідею та завдання її забезпечення для стійкого розвитку підприємства, що відображаються у результатах його діяльності через вирішення протиріч, передбачення та оцінку загроз, формування стану захищеності щодо реалізації інноваційних змін. Вирішення зазначеного завдання неможливе без формування методичного забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств.

У другому розділі – **«Аналіз економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств»** – проведено аналіз інноваційних та інституційних умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств; розроблено методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємства.

Проведений аналіз умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств показав, що інноваційні процеси у промисловості мають переважно екстенсивний характер, і нові види продукції освоюються в основному шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має вузькі межі і не дозволяє підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого часу. Внаслідок цього частка України у світовому обсязі торгівлі високотехнологічною наукомісткою продукцією залишається дуже незначною – лише 0,1%, що на порядок менше, ніж у Польщі, і на 2 порядки – ніж у Німеччині. У загальному обсязі реалізованої продукції переробної промисловості частка видів діяльності з високим рівнем технологій становить лише 3%. Значною мірою це є наслідком структурних диспропорцій в інвестиційній діяльності. Тому, позитивним фактом можна вважати зміни в збільшенні капітальних інвестицій в загальному обсязі переробної промисловості на види економічної діяльності з високим рівнем технологій: так, у 2014 р. на види економічної діяльності з високим рівнем технологій припадало лише 3,3% витрат на капітальні інвестиції переробної промисловості, то в 2017 р. цей показник становив 3,9 %. Однак, більша частина капітальних інвестицій продовжує надходити в галузі з низьким і середнім рівнем технологій – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, металургійне та виробництво готових металевих виробів (крім машин і устаткування). Загальна кількість впровадження нових видів технологічних процесів в промисловості України у 2015 р. становила 1217 процесів, у 2016 р. – 3489, а у 2017 р. – 1831, у тому числі маловідходних та ресурсозберігаючих – 458, 748, 611 процесів відповідно.

У 2017 р. інноваційно активними машинобудівними підприємствами Харківського регіону реалізовано інноваційної продукції майже на 1,3 млрд. грн (49,8% усієї реалізованої інноваційної продукції), з якої 30% – за межі України; впроваджено 90 нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів, придбано 17

нових технологій.

За результатами аналізу інституційних умов розвитку машинобудівних підприємств Харківського регіону визначено найбільш впливові чинники, що забезпечують економічну безпеку розвитку: організація ефективної ринкової інфраструктури; формування потужного кадрового потенціалу за рахунок співробітництва з ВНЗ; розробка систем машин і виробничих технологій нових поколінь з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки; розробка принципово нових матеріалів із заздалегідь заданими властивостями, що вимагають мінімальної обробки та є екологічно чистими; розробка та реалізація інноваційних проектів, що забезпечуються організацією виробничого процесу з найменшою екологічною шкодою, мінімізацією токсичних викидів та рівня забруднення навколишнього середовища; підвищення якості корпоративного управління за рахунок формування та виконання корпоративних норм, стандартів, дотримання принципів інформаційної прозорості, балансу інтересів та соціальної відповідальності.

Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств містить такі етапи:

- збір, обробка, упорядкування даних та вибір показників для виявлення факторів економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств;
- моделювання факторів економічної безпеки розвитку підприємств методом факторного аналізу (головних компонент);
- групування досліджуваних підприємств за виділеними факторами економічної безпеки їх розвитку методом кластерного аналізу та визначення взаємозв'язку факторів приналежності підприємств до певного кластеру;
- проведення експрес-аналізу економічної безпеки розвитку підприємств за кадровою, техніко-технологічною, інформаційною безпекою за даними корпоративних сайтів досліджуваних підприємств.

Комплекс показників для аналізу стану економічної безпеки машинобудівних підприємств Харківського регіону було сформовано за ознаками фінансово-економічної стійкості, використання виробничого та інтелектуально-кадрового потенціалу, інвестиційно-інноваційної активності. Достатній рівень економічної безпеки для розвитку підприємства відповідає умові, що всі її показники знаходяться в межах допустимих порогових значень, недотримання яких порушує нормальний хід процесів виробництва та реалізації продукції, відтворення потенціалу й зумовлює формування негативних тенденцій у результатах діяльності підприємства.

Методом головних компонент за зазначеними показниками було визначено фактори економічної безпеки розвитку: фінансової стійкості (F_1), ефективності інвестиційно-інноваційної діяльності (F_2); інтенсивності оновлення виробничих ресурсів (F_3); достатності виробничого потенціалу (F_4); ефективності діяльності (F_5); раціональності структури активів (F_6); ефективності використання основних фондів (F_7); забезпеченості кваліфікованим персоналом (F_8); функціональності виробничого потенціалу (F_9); ділової активності (F_{10}). Зазначені фактори було використано для визначення рівнів економічної безпеки підприємств.

Методом кластерного аналізу виділено три групи підприємств та охарактеризовано за ознакою достатності забезпечення економічної безпеки для їх

розвитку. Методом дискримінантного аналізу визначено взаємозв'язок між факторами, що підтверджують приналежність певних підприємств до виділених кластерів. За кожним кластером підприємств визначена критеріальна характеристика рівнів економічної безпеки розвитку - недостатній, достатній та високий (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика достатності економічної безпеки розвитку підприємств за кластерами

Рівняння дискримінантної функції	Кластери підприємств
<i>Підприємства з недостатнім рівнем економічної безпеки</i> - умови ресурсної підтримки дозволяють зберегти займану ринкову позицію лише в поточному періоді. Розвиток гальмується через нестачу ресурсів та застарілість активів.	
$D_1 = 2,7 F_1 + 0,9 F_2 + 2,5 F_4 + 5,0 F_5 - 3,3 F_6 + 6,0 F_7 - 0,7 F_8 + 1,3 F_9 + 0,7 F_{10} - 2,8$ Середнє значення константи дискримінантної функції за кластером $C = -0,565$	ПАТ «Харверст», ТОВ «Укрелектромаш», ПАТ «ХЕЛЗ», АТ «Електромашина», ПАТ «Завод «Південкабель», ПАТ «Точприлад», ПАТ «Світло шахтаря»
<i>Підприємства з достатнім рівнем економічної безпеки</i> - темпи відтворення капіталу носять нормативний характер, обсяг ресурсної підтримки дозволяє зберегти ринкову позицію в поточному періоді та середньостроковій перспективі, а також закласти фундамент конкурентних переваг. Однак рівень економічної безпеки не виступає гарантією стійкості розвитку.	
$D_2 = 9,9 F_1 - 1,6 F_2 + 5,0 F_4 - 17,5 F_5 - 11,2 F_6 + 19,8 F_7 - 4,2 F_8 + 5,8 F_9 + 3,4 F_{10} - 10,0$ Середнє значення константи дискримінантної функції за кластером $C = 4,5$	ПАТ «Автрамат», ТОВ «ЛКМЗ», ТОВ «ХЗ ПТУ», ПАТ «ХАРП», ПАТ ХТЗ, ПАТ «РОСС», ДП ХМЗ «ФЕД»
<i>Підприємства з високим рівнем економічної безпеки</i> - ресурсна підтримка розвитку здійснюється з урахуванням практично всіх вимог ринку, що дозволяє підприємству мати значні конкурентні переваги й стати лідером ринку. Рівень економічної безпеки виступає гарантією стійкого розвитку, підприємство може знизити темпи розвитку без втрат конкурентних переваг.	
$D_3 = 39,3 F_1 + 1,7 F_2 - 23,9 F_4 + 70,1 F_5 + 45,2 F_6 - 80,5 F_7 + 15,3 F_8 - 22,1 F_9 - 12,8 F_{10} + 158,5$ Середнє значення константи дискримінантної функції за кластером $C = 190,3$	ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Завод ім. Фрунзе»

У дисертації доведено, що для отримання більш повного та достовірного висновку необхідно провести більш детальне обстеження техніко-технологічної, кадрової та інформаційної безпеки розвитку досліджуваних підприємств. Так, наочним прикладом неоднозначності отриманих результатів може стати ПАТ ХТЗ, що демонструє різке підвищення інноваційної активності за 2017-2018 рр. - за рахунок 230 млн. грн. інвестицій в модернізацію технічного обладнання підприємство вдвічі збільшило обсяги експортної продукції. Однак, за фінансово-економічним станом у 2016 р. підприємство знаходилося в кризовому становищі й тому відносити це підприємство до кластеру з достатнім рівнем економічної безпеки, без підтвердження стійкості тенденції його інноваційного розвитку не є в повній мірі правильним. Крім зазначеного, суперечливим є висновок щодо отриманих результатів про недостатній рівень економічної безпеки підприємства ПАТ «Завод «Південкабель», який почав модернізацію з 2016 року за рахунок отримання інвестицій понад півмільйона євро, підписання контрактів на постачання кабельної продукції з Нідерландами та з найбільшою телекомунікаційною компанією

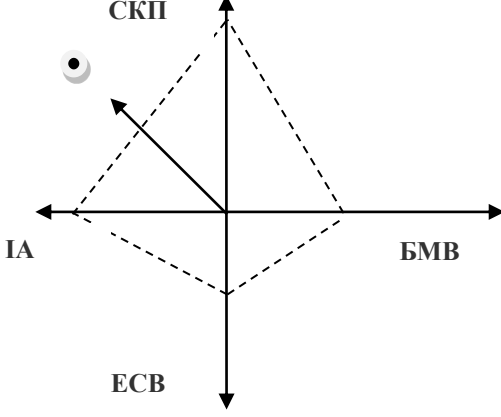
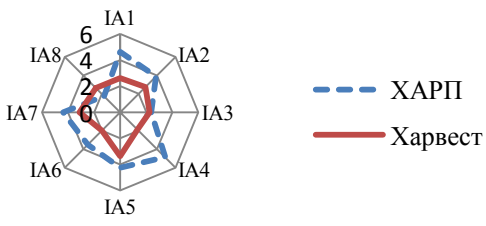
Франції Orange France Telecom. З 2016 по 2018 рік підприємство збільшило виробництво продукції на 40%, в той час як дослідження проводилося за період 2013-2017 рр. За отриманими результатами використання даного методичного забезпечення аналізу стану економічної безпеки машинобудівних підприємств, слід констатувати факт, що об'єктивність та точність їх інтерпретації значно покращиться за рахунок більш детального аналізу наявного кадрового, інформаційного та техніко-технологічного потенціалу економічної безпеки розвитку.

У третьому розділі – **«Формування методичного забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства»** – проведено експрес-аналіз за техніко-технологічною, кадровою та інформаційною безпекою розвитку машинобудівних підприємств; сформовано методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства; розроблено методичний підхід до оцінювання забезпечення економічної безпеки розвитку для обґрунтування вибору відповідного стратегічного інструментарію.

Для проведення експрес-аналізу економічної безпеки розвитку підприємств сформовано комплекс показників за техніко-технологічною, кадровою та інформаційною безпекою розвитку за даними корпоративних сайтів підприємств, що мають достатній та високий рівень економічної безпеки розвитку. Показники визначені відповідями так або ні (відповідно виміряні числами 1 або 0). Такий підхід спрощує проведення аналізу та інтерпретацію отриманих даних, та дозволяє швидко оцінити економічну безпеку з позиції реалізації можливостей розвитку підприємства: максимальна кількість балів (відповідає кількості показників) – 30, а їх економічна безпека розвитку визначається рівнями: недостатній (від 0 до 10 балів), достатній (від 11 до 20 балів); достатньо високий (від 21 до 25 балів) та високий (від 26 до 30 балів). Експрес-аналіз апробовано на машинобудівних підприємствах Харківського регіону – підприємства ІГ «УПЕК» (ПАТ «ХАРП» та ТОВ «ЛКМЗ»), ПАТ «Південкабель», ПАТ «ХТЗ». Отримані результати свідчать про те, що стан економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП» та ТОВ «ЛКМЗ» знаходиться на одному рівні (25 балів) – тобто достатньо високий (обидва підприємства входять до індустріальної групи «УПЕК»). Стан економічної безпеки розвитку ПАТ «Південкабель» є достатнім (16 балів), однак основні ризики пов'язані із відсутністю угод довгострокового партнерства на нових ринках збуту, а також недостатньо високою якістю інформаційного сайту підприємства. Недостатній рівень економічної безпеки розвитку спостерігається у ПАТ «ХТЗ» (9 балів). Відповіді на ці питання вимагають системного погляду та стратегічного підходу для розробки інструментарію економічної безпеки розвитку підприємств.

У дисертації доведено, що методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства повинен базуватися на єдиному універсальному засобі, що представляє синтезоване знання про економічну безпеку й передбачає його використання в стратегічному та поточному управлінні його діяльністю. Таким засобом виступає сформована стратегічна конфігурація за параметрами «інноваційна активність», «стійкість конкурентної позиції», «організаційна адаптивність», «екологічна та соціальна відповідальність». (табл. 2).

Методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства

Етапи	Пояснення
1. Визначення ключових положень та принципів забезпечення економічної безпеки розвитку.	Забезпечення економічної безпеки розвитку за рахунок активного формування сприятливих умов, пошуку та використання можливостей. Дотримання принципів стійкості, адаптивності, ефективної функціональності, корпоративної соціальної відповідальності та екологічності.
2.1 Визначення стратегічних пріоритетів розвитку та відповідних задач забезпечення економічної безпеки. 2.2 Формування площини безпеки орієнтованого розвитку. 2.3 Розробка стратегічного інструментарію безпеки орієнтованого розвитку: комплексу заходів за складовими стратегічної конфігурації економічної безпеки розвитку.	 <p data-bbox="1141 465 1528 931"><i>Стратегічний орієнтир – лідерство на ринку. Завданнями економічної безпеки інноваційного розвитку є чіткість та оперативність у визначенні пріоритетів та розподілу ресурсів, підтримка фінансової динамічної рівноваги між поточною та стратегічною діяльністю.</i></p>
3.1 Оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства за показниками стратегічної конфігурації 3.2 Формування профілю захисту реалізації стратегії.	 <p data-bbox="957 1019 1133 1108"> --- ХАРП — Харвест </p>

Стратегічний інструментарій за напрямками безпеки орієнтованого розвитку підприємства є комплексом заходів, що згруповано за складовими (концептуальна, планово-проектна, інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, організаційні) відповідно цілям розвитку, стратегічним та поточним завданням управління економічною безпекою (рис. 1).

Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки стратегії розвитку підприємства містить показники, що характеризують об'єкти загроз – втрату стійкості конкурентної позиції, недостатньої організаційної адаптивності та інноваційної активності, невідповідної очікуванням суспільства соціальної відповідальності та міжнародним стандартам екологічності (рис. 2). Для апробації обґрунтованого методичного підходу обрано ПАТ «ХАРП» та ПАТ «Харвест». За еталонну взято стратегічну позицію світового лідера підшипникової галузі компанії SKF, а представлені показники оцінювання економічної безпеки розвитку розроблені на базі особливостей функціонування саме цієї компанії. При проведенні оцінки економічної безпеки реалізації стратегії розвитку зазначених підприємств експертами були: фахівці українського конструкторсько-технологічного бюро підшипникової промисловості; члени дирекції з розробки та розвитку нових продуктів ІГ «УПЕК»; спеціалісти R&D центру; працівники відділу маркетингу, спеціалісти з конкурентної розвідки.

Складові інструментарію забезпечення економічної безпеки розвитку	Напрямки стратегічного управління безпекою орієнтованим розвитком підприємства			
	Стійкість конкурентної позиції	Відкритість та інноваційна активність	Безпека міжорганізаційних відносин	Екологічність та соціальна відповідальність
Концептуальна	Формування концепції захисту від конкурентів виведення товару на ринок, вибір ринку комерціалізації інновації	Ідентифікація цінності, унікальності інновацій. Концепція рівноваги між поточною та стратегічною діяльністю	Концепція гармонізації інтересів стейкхолдерів та їх узгодженість з цілями розвитку.	Визнання принципів соціальної відповідальності, щодо суспільних очікувань та інформаційної прозорості
Планово-проектна	Розробка маркетингової політики, стратегії розширення ринку, фокусування на ринку	Розробка програм, бізнес-планів, інноваційних проєктів, конкурентних стратегій	Розробка планів та програм організаційного розвитку, співпраці з партнерами	Розробка програм та проєктів соціального розвитку
Інформаційно-аналітична	Методи конкурентної розвідки, бенчмаркінгу, бізнес-аналізу. Створення інформаційної бази даних про конкурентів	Пошукова оптимізація, методи Web-аналітики. Презентація пропозицій товарів та послуг на сайті та у ЗМІ (випуск брошур, тематичні видання, статті). Правовий захист	Ідентифікація спільних інтересів співробітництва. Аналіз інтересів стейкхолдерів, спільних результатів та ефективності співпраці, оцінювання надійності партнерів.	Доступність та достовірність інформації щодо соціальної політики, наявність зворотного зв'язку з адресатами соціальних програм (опитування, складання рейтингів, аналіз суспільної думки)
Техніко-технологічна	Використання інноваційних технологій просування товарів (B2B, B2C)	Модернізація, технічне переозброєння, реконструкція, оновлення	Участь у трансфері технологій, проведення спільних інноваційних проєктів	Технічне переоснащення офісів, впровадження екологічних та енергозберігаючих технологій
Організаційна	Формування організаційної гнучкості за рахунок організаційних форм та засобів	Пошук інвесторів. Організація конференцій, семінарів, ярмарок, виставок	Об'єднання, спільні підприємства, кооперація, стратегічне партнерство	Формування позитивного суспільного іміджу, спонсорство, благодійні організації та фонди

Рис. 1. Стратегічний інструментарій забезпечення економічної безпеки розвитку підприємств

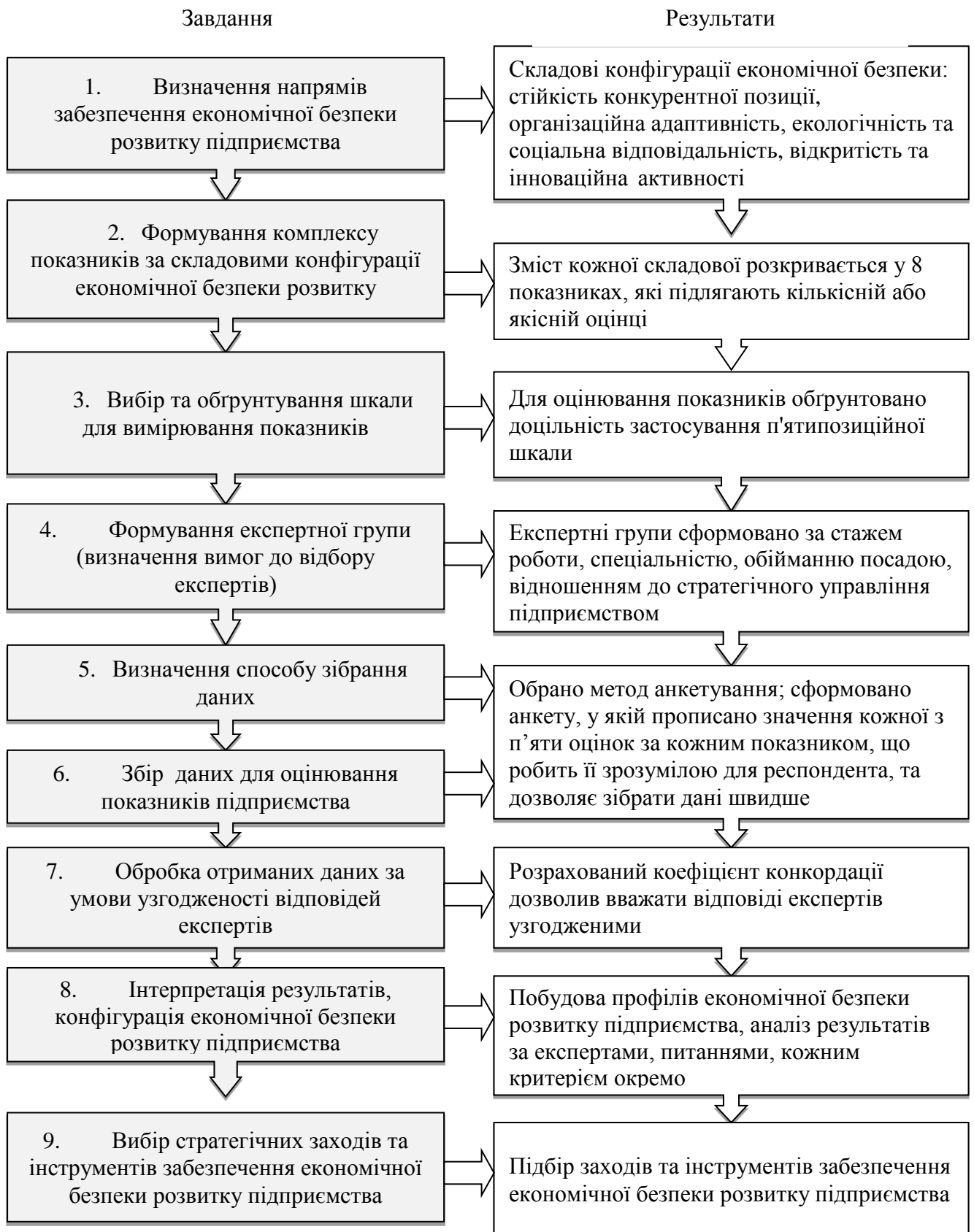

Рис. 2. Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства

Слід зазначити, що для отримання більш детальних оцінок та розуміння проблем підприємств варто дослідити кожну складову економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП» та ПАТ «Харверст» в розрізі оцінок експертів. Для

оцінювання використано 5-ти позиційну шкалу Лайкерта. Для полегшення процедури збору інформації та відповідей на питання оцінки були прописані за кожним показником. Окрім того, показники містять не лише якісні, а й кількісні характеристики. Оцінкою передбачалося отримання підприємством максимального балу (5) у разі відповідності фактичного значення показника нормативному. Позиції 1, 2, 3, 4 прописувалися по мірі віддаленості показників від норми. Відповіді експертів стосовно застосування складових економічної безпеки розвитку підприємств ПАТ «ХАРП» та ПАТ «Харверст» представляють профілі стратегічних заходів з економічної безпеки розвитку: СКП – стійкість конкурентної позиції; ОА – організаційна адаптивність; ЕСВ – екологічна та соціальна відповідальність; ІА – інноваційна активність. Слід зазначити, що результати опитування пройшли перевірку на узгодженість думок експертів. За показниками по ПАТ «ХАРП» коефіцієнт конкордації склав 78,5%, по ПАТ «Харверст» – 80,4%.

Вибір пріоритетних заходів з забезпечення економічної безпеки розвитку обґрунтовується результатами оцінювання за кожним показником стратегічної конфігурації економічної безпеки розвитку, які за результатами опитування набрали середній бал менше 3. Список альтернативних заходів представлено на прикладі ПАТ «ХАРП». Всього відібрано 14 альтернативних заходів, які відображають економічну безпеку реалізації стратегії розвитку підприємства за визначеними складовими. Слід зазначити, що заявлені заходи є різноплановими завданнями, які вимагають витрат часу та коштів, а тому є складними для їх одночасної реалізації (табл. 3).

Таблиця 3

Результати оцінювання пріоритетності стратегічних заходів економічної безпеки розвитку ПАТ ХАРП (бали)

Альтернатива	Важливість	Простота реалізації
1. Скорочення дебіторської заборгованості через використання факторингу	1,25	1,375
2. Оптимізація чисельності персоналу	1,125	1,125
3. Розробка програми розвитку спадкоємності та взаємозамінності працівників	2,5	2,5
4. Впровадження кадрового аудиту	2,375	1,625
5. Розробка та впровадження Положення про інформаційну політику підприємства	1,625	2,75
6. Створення на підприємстві Комітету з ризиків	2,875	1,5
7. Співпраці з Групою Всесвітнього банку розвитку	2,625	2,875
8. Розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу ділового партнерства	2,25	2,625
9. Розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу корпоративної етики	1,375	2,75
10. Формування групи спеціалістів з оцінки ефективності співпраці з контрагентами (партнерами, інвесторами, замовниками, постачальниками, кредиторами, тощо)	2,75	1,75
11. Ведення або ініціювання створення реєстру надійних партнерів	1,75	2,75
12. Використання принципів «зелених» офісів у діяльності підприємства	1,375	1,625
13. Застосування форм державно-приватного партнерства, зокрема у вигляді підписання договорів концесії	1,625	2,375
14. Робота із засобами масової інформації (прес-конференції, повідомлення у пресі, інтерв'ю, тощо)	2,5	1,5

Усі альтернативи (табл. 3) зображено у двомірній площині (рис. 3), яку поділено на чотири квадранти – заходи, що неважливі та складні у реалізації (лівий нижній квадрант) та важливі й складні для реалізації (нижній правий квадрант); заходи, що неважливі, однак достатньо прості у реалізації (лівий верхній квадрант) та важливі та легко реалізовані (правий верхній квадрант).

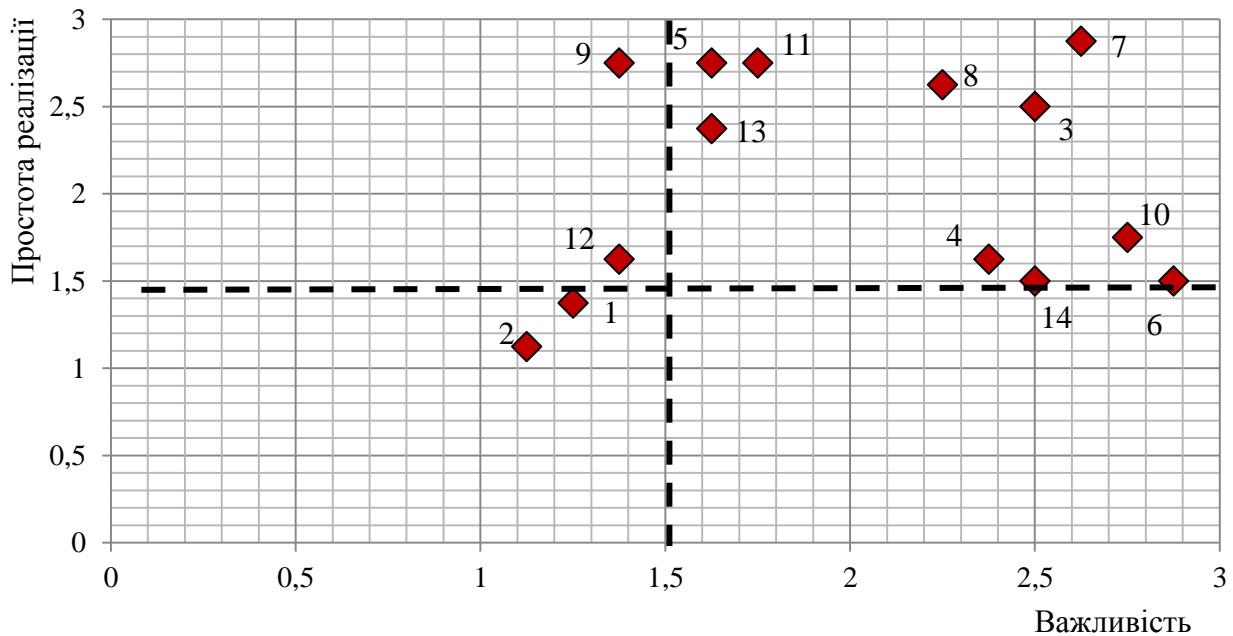

Рис. 3. Пріоритетність заходів з економічної безпеки розвитку ПАТ «ХАРП» за критеріями «важливість» – «простота реалізації»

Таким чином, пріоритетними заходами для забезпечення економічної безпеки стратегії розвитку ПАТ «ХАРП» є: п.3 – розробка програми розвитку спадкоємності та взаємозамінності працівників; п.4 – впровадження кадрового аудиту; 5 – розробка та впровадження Положення про інформаційну політику підприємства; п.7 – співпраця з Групою Всесвітнього банку розвитку; п.8 – розробка та впровадження у роботу підприємства Кодексу ділового партнерства; п.10 – формування групи спеціалістів з оцінки ефективності співпраці з контрагентами; п.11 – ведення або ініціювання створення реєстру надійних партнерів; п.13 – застосування форм державно-приватного партнерства, зокрема у вигляді підписання договорів концесії.

Результати апробації підтвердили практичне значення розробленого методичного забезпечення економічної безпеки процесів розвитку в діяльності ПАТ «ХАРП» й дозволили обґрунтувати комплекс заходів для їх реалізації. Цілеспрямованість та вибірковість заходів сприяє зниженню ступеня невизначеності та підвищенню імовірності своєчасного та якісного їх виконання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе науково-практичне завдання щодо подальшого розвитку теоретичних положень та методичного забезпечення економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств.

Основні висновки теоретичного та прикладного характеру, результати, що одержані в ході проведених досліджень, полягають у такому.

1. Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності та змісту поняття «економічна безпека розвитку підприємства» виявив його багатоаспектність, що проявляється в об'єктному, суб'єктному та інструментальному аспектах. Суб'єктний аспект економічної безпеки фокусує увагу на здатності підприємства забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей; об'єктний – на вирішенні протиріч, що створюють загрози; інструментальний на заходах та засобах, що забезпечують захист процесів розвитку. З таких позицій у дисертації поняття «економічна безпека розвитку» обґрунтовано як здатність підприємства забезпечувати стійку реалізацію стратегічних цілей через вирішення протиріч та використання фінансових, техніко-технологічних, інформаційних, організаційних та людських можливостей розвитку підприємства;

2. Узагальнення положень концепцій економічної безпеки «сталого розвитку», «корпоративної соціальної відповідальності» та ресурсного, системного, інституціонального підходів стали підставою для: визначення принципів формування економічної безпеки розвитку (стійкості конкурентної позиції, організаційної адаптивності, інноваційної активності та ефективної функціональності, корпоративної відповідальності та екологічності); виокремлення об'єктів, що є найважливішими з точки зору життєдіяльності підприємства й потребують певного захисту – інтереси, ресурси та можливості їх використання; обґрунтування необхідності інтеграції забезпечення економічної безпеки в систему стратегічного управління розвитком підприємства; формування стратегічного інструментарію економічної безпеки розвитку.

3. За результатами аналізу інноваційного та інституціонального середовища економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств визначено переважно екстенсивний характер інноваційних процесів у промисловості та освоєння нових видів продукції за рахунок використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має вузькі межі і не дозволяє підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого часу. Найбільш впливовими чинниками, що забезпечують економічну безпеку розвитку машинобудівних підприємств визначено: організацію ефективної ринкової інфраструктури; формування потужного кадрового потенціалу за рахунок співробітництва з ВНЗ; розробку систем машин і виробничих технологій нових поколінь з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки; розробку принципово нових матеріалів із заздалегідь заданими властивостями, що вимагають мінімальної обробки та є екологічно чистими; розробку та реалізацію інноваційних проектів, що забезпечуються організацію виробничого процесу з найменшою екологічною шкодою, мінімізацією токсичних викидів та рівня забруднення навколишнього середовища; підвищення якості корпоративного управління за рахунок формування корпоративних норм, стандартів, правил щодо дотримання принципів інформаційної прозорості, балансу інтересів та соціальної відповідальності.

4. Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств складається з етапів та методів, що дозволили вирішити завдання з виявлення факторів економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств, визначення

наявного рівня економічної безпеки їх розвитку та техніко-технологічного, інформаційного, кадрового потенціалу забезпечення економічної безпеки розвитку. Розроблене методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств дозволяє технологічно здійснювати комплексний аналіз економічної безпеки розвитку підприємств, приймати своєчасні управлінські рішення і планувати заходи із забезпечення економічної безпеки розвитку підприємств.

5. Розроблений методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства дає змогу отримати синтезоване знання про економічну безпеку й передбачає його використання в стратегічному та поточному управлінні діяльністю. Основною ідеєю методичного підходу до формування забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства та розробки відповідного комплексу заходів є сформована стратегічна конфігурація економічної безпеки, складові якої відповідають стратегічним напрямкам розвитку. Стратегічний інструментарій за напрямками безпеко орієнтованого розвитку підприємства є комплексом заходів, що згруповано за складовими (концептуальна, планово-проектна, інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, організаційні) відповідно цілям розвитку, стратегічним та поточним завданням управління економічною безпекою. Запропонований методичний підхід дозволяє розробити комплекс заходів з забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства.

6. Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки процесів розвитку підприємства є одним з основних інструментів обґрунтування вибору стратегічного інструментарію забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. Запропонована система показників характеризує об'єкти загроз, що дозволяє розробити та обґрунтувати вибір пріоритетних заходів за критерієм «простота реалізації – важливість». Результати апробації підтвердили практичне значення розробленого методичного підходу до оцінювання економічної безпеки процесів розвитку в діяльності ПАТ «ХАРП».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Отенко І. П. Становлення теорії управління безпекою соціальних систем / І. П. Отенко, Н. О. Москаленко, Д. В. Комарков // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – Вип. 35. Ч. III. Том 2. – С. 85–91. *Особистий внесок автора: узагальнено теоретичні положення управління безпекою соціальних систем.*

2. Комарков Д. В. Методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Моделювання регіональної економіки: зб. наук. праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2016. – № 1 (27). – С. 270–278.

3. Комарков Д. В. Методичний підхід до оцінки економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Моделювання регіональної економіки: зб. наук. праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2016. – № 2 (28). – С. 297–306.

Статті в наукових періодичних виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

4. Комарков Д. В. Методичні рекомендації до управління економічною безпекою підприємства / Д. В. Комарков, О. С. Преображенська // Бізнес Інформ. –

2014. – № 8. – С. 208–212. (Index Copernicus). *Особистий внесок автора: розроблено методичні рекомендації щодо обґрунтування вибору стратегічних заходів управління економічною безпекою.*

5. Отенко І. П. Організація фінансово-економічної безпеки бізнес-процесів інноваційного розвитку підприємства / І. П. Отенко, Д. В. Комарков, Р. П. Шкрібень // Бізнес-Інформ. – 2017. – №10. – С. 144–149. (Index Copernicus). *Особистий внесок автора: розроблено організаційне забезпечення фінансово-економічної безпеки бізнес-процесів інноваційного розвитку підприємства.*

6. Комарков Д. В. Методичне забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку підприємств / Д. В. Комарков // Економіка і регіон. – Полтава: ПолтНТУ, 2017. – № 6(67). – С. 130–133. (Index Copernicus).

7. Отенко І. П. Стратегічний інструментарій безпеко-орієнтованого розвитку підприємства / І. П. Отенко, Д. В. Комарков, Р. П. Шкрібень // Проблеми економіки. – 2018. – №2. – С. 235–241. (Index Copernicus). *Особистий внесок автора: визначено форми стратегічного партнерства безпеко орієнтованого розвитку підприємства.*

Матеріали і тези наукових конференцій:

8. Комарков Д. В. Організаційне забезпечення оцінки економічної безпеки розвитку промислових підприємств / Д. В. Комарков, І. А. Яртим // Матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми стійкості функціонування суб'єктів ринкової економіки України» (Феодосія, 29-30 листопада 2013 р.). – Сімферополь: ИТ «АРИАЛ». – 2013. – С. 27–32. *Особистий внесок автора: визначено послідовність процедур оцінювання економічної безпеки розвитку промислових підприємств.*

9. Комарков Д. В. Аналіз підходів до оцінки економічної безпеки підприємства / Д. В. Комарков, О. С. Преображенська // Зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка та сучасний менеджмент: теоретичні та практичні аспекти» (Одеса, 15-16 серпня 2014 р.). – Одеса, 2014. – Ч. 1. – С. 96–99. *Особистий внесок автора: систематизовано методичні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства.*

10. Комарков Д. В. Проблеми управління стратегічними змінами промислових підприємств: теоретичні та практичні аспекти / Д. В. Комарков, А. М. Гаміє // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Соціально-економічні напрями трансформації держави та регіонів» (Львів, 29-30 серпня 2014 р.). – Львів, 2014. – С. 90–93. *Особистий внесок автора: виділено типові протиріччя реалізації стратегічних змін промислових підприємств та інструментарій їх вирішення.*

11. Комарков Д. В. Стратегії захисту організаційного розвитку підприємства / Д. В. Комарков, П. С. Кошарна // Матеріали доповідей міжнар. наук.-практ. конф. «Виробничо-експортний потенціал національної економіки» (Ужгород, 3-4 жовтня 2014 р.). – Ужгород: ВД «Гельветика», 2014. – С. 91–94. *Особистий внесок автора: виділено види стратегій захисту організаційного розвитку підприємства.*

12. Комарков Д. В. Методичне забезпечення фінансово-економічної безпеки в системі корпоративного управління / Д. В. Комарков, Р. П. Шкрібень // Зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. «Економіка, фінанси та управління: теорія та практика» (Полтава, 30 червня 2017 р.). – Полтава, 2017. – С. 36–40. *Особистий внесок автора: визначено змістовне наповнення методичного забезпечення фінансово-економічної безпеки в системі корпоративного управління.*

13. Комарков Д. В. Понятійний апарат економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф.

«Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» присвячена видатному вченому-економісту О. Г. Ліберману (Харків, 16-17 листопада 2017 р.). – Харків: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2017. – С. 149–153.

14. Комарков Д. В. Технологія оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства / Д. В. Комарков // Матеріали X Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем» (Братислава - Харків, 5-6 квітня 2018 р.). – Харків, 2018. – С. 77–79.

АНОТАЦІЯ

Комарков Д. В. Забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, 2019.

У дисертаційній роботі розвинуто теоретичні положення, методичне забезпечення та розроблено практичні пропозиції щодо забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства (на прикладі машинобудівних підприємств).

Уточнено поняття «економічна безпека розвитку підприємства». Визначено принципи (стійкості конкурентної позиції, організаційної адаптивності, інноваційної активності та ефективної функціональності, корпоративної відповідальності та екологічності) та положення забезпечення економічної безпеки розвитку; виділено об'єкти, що є найважливішими з точки зору життєдіяльності підприємства й потребують певного захисту – інтереси, ресурси та можливості їх використання; обґрунтовано необхідність інтеграції забезпечення економічної безпеки в систему стратегічного управління розвитком підприємства.

Здійснено аналіз інноваційних та інституційних умов економічної безпеки розвитку промислових підприємств. Розроблено методичне забезпечення аналізу економічної безпеки підприємства, що містить етапи та послідовність процедур, комплекс показників та методів. Запропоновано методичний підхід до забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства, основною ідеєю якого є сформована стратегічна конфігурація економічної безпеки розвитку. Представлено методичний підхід до оцінювання економічної безпеки розвитку підприємства, що є одним з основних інструментів обґрунтування відповідного стратегічного інструментарію.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, розвиток, інноваційна активність, стійкість, ефективна функціональність, організаційна адаптивність.

SUMMARY

Komarkov D. Economic security of enterprise development. – Manuscript.

The thesis for a scientific degree of candidate of science in economics on specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (According to the Types of Economic Activities). – Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2019.

In the dissertation developed theoretical propositions, methodological support and practical suggestions for ensuring economic security of the enterprise development (on the example of engineering or machine-building enterprises).

The concept of "economic security of enterprise development" is justified as the company's ability to ensure sustainable delivery of strategic objectives through the solution of contradictions and the use of financial, technological, informational, organizational and human capabilities of the enterprise development.

The theoretical basis of the principles and provisions of economic security of enterprise development are the concept of sustainable development and corporate social responsibility, resource, system and institutional approaches. Principles of maintenance of economic safety of development of sustainability of competitive position and the economic and financial condition, organizational adaptability, innovation activity and efficient functionality, corporate responsibility and sustainability. Formed position of ensuring economic safety of development: economic security is an integral component of the processes of development of the enterprise objects that are important from the point of view of the company's life and require some form of protection are the interests of the major stakeholders of the external environment of the enterprise resources and their use, integrating economic security into the system of strategic management of enterprise development defines the need to harmonize its objectives with development objectives, selection and development of strategic actions to ensure the economic safety of development based on the results of the analysis of possibilities of the enterprise and its operating conditions.

Analysed the innovation and institutional conditions of economic safety of development of industrial enterprises. The most influential factor in ensuring economic security of enterprise development defined: the organization of effective market infrastructure, the formation of the powerful personnel potential; the development of systems of machines and production technologies of new generations with the introduction of modern achievements of domestic and world science and technology; development of new materials that are environmentally sound, development and implementation of innovative projects, provided the organization of the production process with minimal environmental damage, to minimize pollution of the environment, improving the quality of corporate governance.

Developed the methodical providing of analysis of economic security of enterprise which provides the steps and sequence of procedures, a set of indicators and methods, and solves problems: modeling and identification of factors of economic security of machine-building enterprises development, evaluation of level of economic safety of development and technical-technological, informational and human resources potential to ensure the economic safety of development.

Proposed methodological approach to ensure economic security of enterprise development. A methodical approach to ensuring economic safety of development is implemented according to the parameters of the strategic configuration of economic security development. The proposed methodological approach allows to develop a strategic toolkit - a set of measures to ensure economic security of enterprise development.

Methodical approach to assessing the economic security of the enterprise development is one of the main instruments of protection and support of sustainable development of enterprises. The proposed system of indicators characterizes the targets of threats, and allows to develop, justify the choice of priority actions in terms of "ease of implementation – importance".

Key words: economic security, enterprise, development, innovative activity, stability, efficient functionality, organizational adaptability.

КОМАРКОВ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА**

Спеціальність 08.00.04 — економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 07.05.2019 р. Формат 60x90/16.
Обсяг 0,9 ум.-др. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 150 прим. Зам. № 67.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг».
Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00№507350.
61003, м. Харків, пров. Соляниківський, 4.
Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96.